

Супрун Г. Б.,
здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF THE ESTABLISHMENT OF A MEDIATION INSTITUTE IN UKRAINE

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених щодо розуміння поняття «медіація» надано авторське визначення вказаної категорії, під якою запропоновано розуміти врегульовану на нормативно-правовому рівні сукупність процесуальних відносин, що виникають між сторонами правового конфлікту за участю незainteresованої особи, професійна діяльність якої спрямована на врегулювання спору шляхом прийняття єдиного погодженого між сторонами рішення на добровільній та взаємовигідній основі. Обґрутовано доцільність запровадження вказаного інституту в Україні.

Ключові слова: медіація, запровадження, спосіб, посередництво, процес, стадії, економічність, доступність.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых к пониманию понятия «медиация» предоставлено авторское определение указанной категории, под которой предложено понимать урегулированную на нормативно-правовом уровне совокупность процессуальных отношений, возникающих между сторонами правового конфликта с участием незainteresованных лиц, профессиональная деятельность которых направлена на урегулирование спора путем принятия единого согласованного сторонами решения на добровольной и взаимовыгодной основе. Обоснована целесообразность введения указанного института в Украине.

Ключевые слова: медиация, внедрение, способ, посредничество, процесс, стадии, экономичность, доступность.

In the article, on the basis of the analysis of scientific opinions of scientists regarding the understanding of the concept of "mediation", the author's definition of this category is given, which suggests to understand the set of legal regulation of a set of procedural relations that arise between the parties to a legal conflict with the participation of an uninterested person whose professional activity is aimed at resolving the dispute by adopting a single mutually agreed solution between the parties on a voluntary and mutually beneficial basis. The expediency of introducing this institute in Ukraine is substantiated.

Key words: mediation, implementation, method, mediation, process, stages, cost efficiency, accessibility.

У будь-якій країні світу, навіть у найрозвинутішій, є безліч правових конфліктів, які виникають і знаходять свій розвиток у численних сферах людського життя. Характерною рисою дійсно правової та демократичної країни є наявність значної кількості правових механізмів розв'язання відповідних конфліктів із максимальним дотриманням інтересів усіх без виключення зацікавлених сторін. Традиційно серед таких механізмів прийнято виділяти судовий та адміністративний (позасудовий) порядок вирішення правового конфлікту. Проте нині мову варто вести ї про так звані альтернативні способи розв'язання конфліктів, провідне місце серед яких посідає медіація. На відміну від європейських партнерів, в Україні інститут медіації не отримав належної законодавчої регламентації. Однак можна стверджувати, що нині наша держава перебуває на етапі формування моделі медіації. При цьому необхідність запровадження інституту примирення медіації підтримує широке коло фахівців різної галузевої спрямованості.

Питанню медіації у наукових працях приділяли увагу С.Я. Харченко, О.Л. Караман, Н.П. Краснова, О.А. Глущенко, Ж.В. Мішина, М.І. Цуркан, С.О. Юлдашев, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський, В.В. Галунько, В.І. Курило, С.О. Корое, О.Ю. Дрозд та багато інших. Однак, на жаль, нині учени-правознавці не мають одностайної думки щодо розуміння сутності медіації. Це, без сумніву, свідчить про складність і дискусійний характер цього питання. Вважаємо, що відправним кроком запровадження інституту медіації в Україні варто вважати виро-

блення єдиної позиції щодо розуміння його сутності із подальшим закріпленням такого визначення на рівні відповідного нормативно-правового акта.

Саме тому метою представленого наукового дослідження є визначення сутності поняття медіації, що не може розглядатися у відриві від висвітлення його значення.

З позиції етимології слово «медіація» походить із латинської мови від слова “mediatio”, що в буквальному перекладі означає «посередництво» [1, с. 610]. окремі вчені назначають факт походження слова «медіація» від грецького терміна “medos”, яким позначають щось нейтральне, незалежне від сторони [2, с. 28]. Аналогічне значення мають англійський термін “mediation” та французький “médiation” [3, с. 123]. Із семантичного сенсу слово «медіація» тлумачать так: міжнародне посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті [4, с. 655]. З аналізу наведеного слідує, що досліджувана дефініція має тісний зв'язок із такою категорією, як «посередництво», сутність якої авторський колектив «Великого тлумачного словника сучасної української мови» розкриває в таких значеннях: сприяння у встановленні або здійсненні ділових контактів, торговельних, дипломатичних та інших зносин між ким-, чим-небудь; допомога в налагодженні спілкування між ким-небудь; сприяння примиренню кого-небудь, встановленню миру між ворожими державами [4, с. 1076]. Отже, в загальнотеоретичному значенні медіацію розглядають як аналог відносин

посередництва, сторонами яких є особи (як мінімум дві), між якими виник конфлікт, і власне посередник, дія якого спрямовані на врегулювання конфліктної ситуації. При цьому крізь призму «посередництва» досліджувану дефініцію розглядають і в фахових наукових джерелах.

Зокрема, зазначається, що медіація, або посередництво, – це переговори між двома конфліктуючими сторонами за участю посередника, що має необхідні навички, досвід, освіту для того, щоб допомогти сторонам дійти згоди в урегулюванні їхнього спору [5, с. 67]. Також сутність медіації розкривається як добровільне врегулювання спору з опонентом шляхом погодження спірних питань за допомогою незалежного посередника (медіатора), який створює умови для налагодження конструктивного та результативного діалогу [6, с. 14]. У досліженні особливостей медіації як ефективного способу вирішення міжнародних конфліктів Я.Ю. Миколаєнко звертає увагу на той факт, що медіація являє собою міжнародний загальновживаний термін, який відповідає українському терміну «посередництво». При цьому в усьому світі медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів [7, с. 184]. Як слідує з самої назви проведеного науковцем дослідження, сутність медіації розглядається як спосіб вирішення конфліктів. Через таку категорію, як спосіб, поняття «медіація» розглядається ще низкою учених-правознавців. Зокрема, на думку Ю.Д. Притики, яку вчений висловлює під час дослідження теоретичних проблем захисту прав учасників цивільних правовідносин у третейському суді, медіація – це один з альтернативних (позасудових) способів вирішення конфліктів, згідно з яким незацікавлений посередник (медіатор) допомагає сторонам досягти шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди [5, с. 610].

Дійсно, семантика слова «спосіб» свідчить про доцільність його використання в розкритті сутності досліджуваної дефініції. Зокрема, в сучасній українській мові вказане слово тлумачать так: певна дія, прийом або система прийомів, яка дає змогу зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що слугує знаряддям, засобом тощо в якій-небудь справі, дії [4, с. 1375]. При цьому варто наголосити на синонімічному характері таких категорій, як «спосіб» і «метод». Так, під «методом» прийнято розуміти спосіб пізнання явищ, прийом або систему прийомів, що застосовуються в будь-якій галузі діяльності, спосіб дії [4, с. 664]. В юридичній енциклопедичній літературі використовується така категорія, як метод правового регулювання, під якою розуміють спосіб впливу юридичних норм на суспільні відносини [1, с. 617].

Мабуть, саме з огляду на синонімічність наведених категорій сутність поняття «медіація» розкривають і за допомогою категорії «метод». Так, наприклад, досліджуючи вітчизняний та зарубіжний досвід застосування медіації в адміністративному судочинстві, Т.І. Шинкар звертає увагу на те, що медіація – це метод вирішення конфліктів за посередництвом неупереджених третіх осіб, яких визнають усі сторони [8, с. 14]. Схоже визначення сутності медіації

містить ще низка досліджень. Зокрема, В. Жмудь, досліджуючи особливості запровадження процедури медіації в законодавстві України, доходить висновку, що медіацію варто розглядати як метод забезпечення ефективного розв'язання проблеми відшкодування моральної та матеріальної шкоди, що надає змогу сторонам впливати на рішення, яке приймається в справі, допомагає зняти емоційне напруження [9, с. 13–14; 7, с. 185]. Із приводу запропонованих вище визначень сутності поняття «медіація» вважаємо за необхідне зробити кілька уточнень.

По-перше, не погоджуємося із позицією В. Жмудь стосовно того, що медіація надає змогу сторонам впливати на кінцеве рішення [9, с. 185], оскільки, як відомо, медіацію від інших альтернативних шляхів вирішення конфліктної (спірної) ситуації відрізняє те, що остаточне рішення приймають саме сторони конфлікту, хоча це й відбувається за допомогою третьої не зацікавленої у вирішенні конфлікту сторони – посередника, або медіатора. Так, низка вчених-правознавців зазначає, що однією з найголовніших переваг медіації порівняно з іншими способами вирішення конфлікту є те, що рішення в ньому приймають самі сторони [6, с. 14]. А тому, визначаючи сутність медіації, необхідно враховувати одну з її найголовніших особливостей – рішення приймається сторонами конфлікту самостійно.

По-друге, вважаємо, що розглядати медіацію як спосіб (або метод або прийом) вирішення конфлікту є дещо вузьким підходом до розуміння цієї категорії. Як слідує із наведеної вище семантичного сенсу категорій «спосіб» і «метод», ними прийнято позначати якесь одномоментну дію, реалізація якої спрямована на вирішення проміжного завдання. У рамках здійснення медіації використовується цілий набір таких способів, які можуть використовуватися як по черзі, так і одночасно, – все залежить від позиції медіатора щодо ефективності вирішення конкретного правового спору. При цьому медіації притаманна стадійність, на кожній окремій стадії може застосовуватися свій набір методів розв'язання спору.

З.В. Красіловська, досліджуючи теоретико-правовий аспект становлення інституту медіації в системі публічного управління, зауважує, що в медіації прийнято виділяти такі стадії: вступ та розвідка; вивчення ситуації; пошук варіантів рішень, переговори; завершення, досягнення остаточної угоди [2, с. 57]. О.Є. Соловйова пропонує виділяти такі стадії медіації: відбір справи для проведення медіації; підготовча стадія (проведення переговорів, зустрічей, процедур примирення); висунення альтернативних рішень розв'язання конфлікту; оцінка та вибір кінцевого рішення; стадія виконання рішення, яка завершує процедуру примирення укладанням і підписанням договору про примирення сторін [10, с. 233–234].

На думку Ю.С. Канарик та А.М. Костюченко, для медіації характерні такі стадії: початкова стадія (медіатор пояснює правила медіації, свою роль у цьому процесі, вивчає позиції учасників конфлікту); друга стадія (відбувається з'ясування причин виникнення спору, налагодження переговорів між сторо-

нами, виклад кожною зі сторін своєї позиції в спорі, визначення інтересів кожної зі сторін); третя стадія (з'ясування невиявлених інтересів сторін, спільний пошук шляхів вирішення спору); завершальна стадія (укладення угоди) [11, с. 26].

Із наведеного слідує, що медіації притаманний стадійний характер із власним набором способів (методів, прийомів, засобів – з'ясування причин, оцінка та вибір рішення, укладення угоди тощо) досягнення кінцевої мети такої діяльності. При цьому врегульовану нормами права діяльність, яка має часові межі й протікає в рамках стадій, що послідовно змінюють одна одну, в юриспруденції прийнято позначати категорією «процес». Про це свідчить і семантичний сенс цієї категорії, зокрема її тлумачать як послідовну зміну станів або явищ, яка відбувається за закономірним порядком, як сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку [4, с. 1179]. В юридичній енциклопедичній літературі зауважують, що процес (від латинського слова “processus” – «просування вперед») у праві – це визначена законом процедура застосування матеріальних правових норм [12, с. 187]. Варто підкреслити те, що в фаховій юридичній літературі наголошують на тому, що процес – це динамічне поняття, що характеризує неоднорідність діяльності, яка здійснюється в його межах [13, с. 195]. Як твердить О.В. Кузьменко, юридичний процес – це нормативно встановлені форми упорядкування правової діяльності, спрямовані на оптимальне задоволення та гарантування інтересів суб’єктів права. Цей процес властивий будь-якій юридично значущій діяльності, містить її програму та виступає суттєвою гарантією точного дотримання і результативного здійснення правових приписів. Учені підкреслюють, що процес є системою взаємопов’язаних правових форм діяльності уповноважених суб’єктів, що знаходить вияв у здійсненні операцій із вирішення юридичних справ, яка урегульована процесуальними нормами, закріплена в процесуально-правових документах і забезпечена засобами юридичної техніки [14, с. 83; 15, с. 28].

Варто зазначити, що визначення сутності поняття «медіація» через категорію «процес» є доволі поширеним явищем. Зокрема, Т.І. Шинкар звертає увагу на позицію Е.М. Бабосова, який розкриває сутність медіації як процес, в якому нейтральна третя сторона, медіатор, допомагає вирішити конфлікт, сприяючи виробленню добровільної угоди між конфліктуючими сторонами. Медіатор полегшує процес спілкування між сторонами, допомагає глибше зрозуміти їхні позиції та інтереси, шукає ефективні шляхи вирішення проблеми, надаючи сторонам змогу дійти власної згоди [16, с. 97; 17, с. 34]. Схожої позиції дотримується Г.В. Єрьоменко, на думку якої медіація являє собою процес переговорів щодо вирішення спірного питання, до якого залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), що проводить цей переговорний процес, висловує аргументацію сторін із приводу сутті спору й активно допомагає їм зрозуміти власні інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнило б їх [18, с. 65].

Отже, визначаючи сутність медіації як врегульований нормами права процес, учені вказують на динамічний характер, неоднорідну та складну юридичну природу цього явища. У межах такого процесу задля досягнення його кінцевої мети використовується широкий набір способів впливу на відповідну сферу суспільних відносин. При цьому будь-який процес є системою взаємопов’язаних правових форм діяльності відповідного суб’єкта.

Варто підкреслити, що в юридичній літературі є противники нормативного закріплення інституту медіації, а також ті, які взагалі будуть вважати недоцільними кроки з його запровадження. Аргументами такої позиції можуть слугувати наявні варіанти вирішення правових конфліктів, чільне місце серед яких посідає той самий судовий порядок розв’язання спорів. Однак медіація має низку суттєвих переваг перед іншими механізмами вирішення правових конфліктів. Це, звичайно, не свідчить про те, що вона може підмінити собою відповідні державні інституції, проте може слугувати їх гідним та ефективним доповненням. Саме існування таких переваг інституту медіації, його характерних ознак свідчить про доцільність його запровадження в Україні. Також проведення аналізу таких ознак медіації дасть змогу точніше зrozуміти й сформулювати сутність поняття.

Так, однією із найголовніших переваг медіації є те, рішення в спорі приймається самими сторонами на добровільній основі. Зокрема, у фахових джерелах цей аспект медіації позначають таким чином: змога вплинути на рішення – спір вирішує не судя чи медіатор, а самі сторони; швидкість вирішення питання; результат медіації повністю залежить від волевиявлення сторін; результат медіації повністю залежить від волевиявлення сторін [6, с. 14]; зосередження уваги сторін конфлікту, передусім, на своїх інтересах, а не на своїх позиціях [1, с. 620]; дотримання принципу свободи особистості, оскільки рішення приймається добровільно, а не нав’язується кимось; рішення, яке приймається сторонами, задовільняє обидві сторони [19, с. 44]. При цьому роль медіатора зводиться до допомоги сторонам у веденні переговорів і досягненні рішення, яке б влаштувало всі сторони конфлікту. Авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії підкреслює той факт, що, на відміну від інших способів вирішення конфліктів, медіація не потребує від сторін конфлікту значних матеріальних витрат, адже участь медіатора оплачується ними в рівних частинах [1, с. 610]. Отже, доцільність запровадження медіації в Україні може бути обґрутована тим, що сторони конфліктної ситуації приймають рішення самі на добровільній основі, внаслідок чого досягається компроміс і конфлікт здебільшого вичерпується.

Можна згадати про низку переваг та одночасно особливостей медіації. Так, деякі вчені визначають таку характерну ознаку медіації, як відсутність фінансових затрат [6, с. 14]. З такою позицією важко погодитися, оскільки робота медіатора, як і будь-яка інша, має оплачуваний характер. Можливо, тут варто говорити про менші витрати, яких потре-

бує вирішення конфлікту, або ж прогнозованість таких витрат, оскільки зазвичай в договорі мають бути прописані відповідні суми оплати і сторона конфлікту одразу може спланувати свої витрати. Тому більш доцільно виглядає формулювання такої характерної ознаки медіації, як економія ресурсів (час, гроші, сили) [19, с. 44]. І тут варто говорити не лише про економію ресурсів сторін конфлікту, а про державу загалом, оскільки до процесу медіації не залучаються спеціально створені державою органи влади – суди, що дає змогу зосередити увагу останніх на інших складніших справах, внаслідок чого зменшується навантаження на судову систему. Як цілком слушно з цього приводу зауважує О.А. Глущенко, повноцінне запровадження інституту медіації в Україні сприятиме прискоренню здійснення судочинства, зменшенню навантаження на правоохоронну та судову системи, витрат коштів державного бюджету на їх утримання [20, с. 54]. Медіація при цьому є і більш доступною порівняно з судом. Тобто йдеться про таку її перевагу, як доступність.

Крім того, процес медіації в зв'язку з необтяженим формальностями є, як правило, набагато швидшим порівняно з іншими шляхами розв'язання конфліктної ситуації. У будь-якому разі (навіть неуспіху) залишаються можливості для застосування інших способів врегулювання спору, у тому числі й судового. До переваг медіації належить конфіденційність: будь-яка інформація, яка стала відома під

час проведення медіації, не може бути розголошена без згоди сторін [6, с. 14]. Акцентуючи на актуальності запровадження інституту медіації в законодавстві України, М.В. Колеснікова та А.О. Шаповалова наголошують на тому, що однією з основних переваг медіації є гарантія безпеки комунікації – кожна зі сторін має змогу вийти з процедури на будь-якій стадії і буде впевнена, що все, що вона розповіла, забезпечується принципом конфіденційності [19, с. 44]. Отже, можна говорити про таку перевагу (і водночас ознаку) процесу медіації, як конфіденційність, що дає змогу сторонам конфліктної ситуації бути впевненими в тому, що інформація, яка стала доступною медіатору внаслідок виконання ним своїх професійних обов'язків, не буде розголошена.

Таким чином, під медіацією слід розуміти врегульовану на нормативно-правовому рівні сукупність процесуальних відносин, що виникають між сторонами правового конфлікту за участю незainteresованої особи, професійна діяльність якої спрямована на врегулювання спору шляхом прийняття єдиного погодженого між сторонами рішення на добровільній та взаємовигідній основі. Про доцільність запровадження медіації в Україні свідчить низка переваг цього процесу врегулювання правових конфліктів, які одночасно можуть бути розглянуті як особливості цього правового інституту: добровільність прийняття рішення, економічність, доступність, ефективність, швидкість, конфіденційність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемщученка. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. Т. 3: К–М. 2001. 792 с.
2. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Одеса, 2017. 221 с.
3. Абламський С.Є. Окремі аспекти відновленого правосуддя в частині примирення потерпілого з обвинуваченим за новим кримінальним процесуальним законодавством України. Право і безпека. 2012. № 4 (46). С. 121–126.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
5. Притка Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 632 с.
6. Куйбіда Р., Руда Т., Лиско Г., Школик А. Що треба знати службовцям місцевого самоврядування про суди: Практичний посібник для керівників органів місцевого самоврядування та юридичних служб / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А». 2012. 112 с.
7. Миколаєнко Я.Ю. Медіація як ефективний засіб вирішення міжнародних конфліктів. Наше право. 2015. № 3. С. 184–188.
8. Бесемер Х. Медіація. Посредництво в конфліктах: Пер. с нем. Н.В. Малової. Калуга, 2004. 176 с.
9. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. Юстініан. 2008. № 6. С. 13–14.
10. Соловйова О.Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2006. 234 с.
11. Фишер Р. Путь к согласию или переговоры без поражения / Р. Фишер, У. Юри. СПб., 1992. 168 с.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемщученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П–С. К.: Вид-во «Юридична думка», 2003. 736 с.
13. Пономаренко Г.О., Комзюк А.Т., Мельник Р.С., Бевзенко ВМ. Адміністративна юстиція в Україні: Навчальний посібник / За заг. ред. А.Т. Комзюка. К.: Прецедент, 2009. 198 с.
14. Колодій А.М. Принципи права України. К.: Юріном Интер, 1989. 208 с.
15. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. К., 2006. 404 с.
16. Бабосов Э.М. Конфліктологія: Учеб пособие. Минск: Тетра–Системс, 2000. 461 с.
17. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2017. 220 с.
18. Присяжнюк І. Запровадження медіації як форми відновленого правосуддя. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 65–69.
19. Колеснікова М.В. Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України / М.В. Колеснікова, А.О. Шаповалова. Правові горизонти. 2017. С. 4–46.
20. Глущенко О.А. Поняття, сутність та місце медіації в системі механізмів відновленого правосуддя. Право і безпека. 2015. № 2 (57). С. 50–55.